

УДК 911.3:63

Богадьорова Л.М.,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет

РОЛЬ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

У статті проаналізовано роль господарств населення в соціально-економічному розвитку села. Отримали розвиток нові напрями діяльності господарства населення, зокрема зелений туризм та аграрний. Розвиток даних видів туризму допоможе підвищити зайнятість сільського населення та покращить соціально-економічні умови розвитку сільської місцевості.

Ключові слова: господарства населення, агротуризм, рівень життя, сільське господарство, зайнятість сільського населення.

В статье проанализирована роль хозяйств населения в социально-экономическом развитии сельской местности. Получили развитие новые направления деятельности хозяйства населения, в частности аграрный и зеленый туризм. Развитие данных видов туризма поможет увеличить занятость сельского населения и улучшить социально-экономические условия развития сельской местности.

Ключевые слова: хозяйства населения, агротуризм, уровень жизни, сельское хозяйство, занятость сельского населения.

Bohadorova L.M. THE ROLE OF HOME ECONOMICS IN SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL ENVIRONMENT

in the paper the role of home economics in the social and economic development of rural environment are analyzed. The diversification of the activities of the households is considered. New areas of activity of the home economics, including green tourism and agrarian tourism, have been developed. The development of these types of tourism will help increase the employment of the rural population and improve the social and economic conditions of rural development.

Key words: home economics, agrarian tourism, standard of living, agriculture, employment of rural population.

Постановка проблеми. Стійкий і поступальний розвиток економіки, нарощування та якісне вдосконалювання ресурсів національного доходу, що є джерелом росту рівня життя людей, створюють необхідну основу вирішення завдань соціального розвитку суспільства. Тривала загальноекономічна криза в Україні зумовила критичний стан і в її сільському господарстві [4]. Саме тому пошуки можливих «ядер» стабілізації, тобто галузей і виробництв, прискорений розвиток яких надасть імовірно подолання хоча би часткових труднощів і негараздів у сільському господарстві країни в цілому й окремих її регіонів, є актуальним завданням.

Однією з таких стабілізуючих форм господарювання сьогодні є особисті господарства. В Україні господарства населення є невід'ємною частиною сільської економіки та одним

з основних чинників соціальної захищеності сільського населення. Проаналізовані матеріали свідчать, що у сучасних умовах вони гальмують спад виробництва сільськогосподарської продукції практично у всіх категоріях господарств і, за умов наявного безробіття, стримують від різкого зниження рівня життя сільського населення, забезпечують на селі додатковий заробіток і, в кінцевому рахунку, позитивно впливають на оплату праці у сфері громадського виробництва та пенсійного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль господарств населення в аграрному секторі економіки України, проблеми їх становлення та розвитку, їх класифікації знаходились у полі наукових інтересів багатьох учених-дослідників, зокрема, в працях В.Г. Андрійчука, В.С. Дієсперова, М.В. Додонової, В.К. Збарського, Ф.В. Зінов'єва, З.І. Калугі-

ної, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, Л.Ю. Мельника, Л.І. Михайлової, Л.В. Никифорова, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, М.І. Туган-Барановського, О.В. Чайнова, Л.О. Шепотько, О.М. Шпичака та багатьох інших. Це цілком зрозуміло, оскільки господарства населення в аграрному секторі відіграють значну роль в економіці України. Тому питання ролі господарств населення в аграрному секторі України є актуальним.

Постановка завдання. У сучасних умовах значну роль у виробництві продукції сільського господарства в Україні відіграють господарства населення. Метою статті є дослідження стану та ефективності розвитку господарств населення в системі малих форм господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Господарствам населення зараз належить одне зі значних місць у розвитку таких галузей, зокрема, у задоволенні населення продуктами харчування. Економічний ефект ведення особистих господарств населення зумовлений такими його ознаками:

- самостійність безпосереднього виробника в організації виробництва;
- чітка матеріальна відповідальність за використання засобів виробництва;
- повна або часткова (відповідно до договору) самостійність у реалізації виробленої продукції;
- пряма залежність доходу і добробуту родини від кінцевого результату їх діяльності.

В умовах масштабних процесів занепаду села, нагромадження цілої низки соціально-економічних, екологічних проблем розвитку сільської місцевості господарства населення відіграють значну позитивну роль у втриманні від різкого спаду рівня життя сільського населення і розбудови соціально-економічної сфери сільської місцевості. Аналіз наявних матеріалів і результати проведених досліджень дозволяють акцентувати значення і роль господарств населення у таких аспектах:

1) Господарства населення є основною ланкою формування справжнього господаря на землі і відіграють вирішальну роль для сталого розвитку селянства;

2) Господарства населення мають велике значення у самозабезпеченні продуктами хар-

чування, а також забезпеченні сільськогосподарською продукцією міського населення.

Суспільне виробництво не може самостійно повністю задовольнити потреби населення в продуктах харчування, й у цьому значну допомогу надають господарства населення. За рахунок господарств населення мешканці сільської місцевості повністю задовольняють свої потреби в продовольстві. Крім цього, вони реалізують надлишок своєї продукції на міських або сільських ринках, здають продукцію в державні заготівельні пункти, споживчу кооперацію. Завдяки веденню особистих господарств фактично повністю задовольняється попит населення в плодово-ягідних культурах, картоплі й овочах.

3) Господарства населення, разом із забезпеченням власних потреб у продуктах харчування, є виробниками значних обсягів товарної сільськогосподарської продукції, що уповільнює спад виробництва продукції в цілому в Україні. За останні роки, як відомо, відбувся суттєвий перерозподіл виробництва валової продукції сільського господарства. Так, маючи п'яту частину земельних угідь, особисті господарства виробили у 2005 році 60,3%, у 2015 році – 76,4% загального обсягу сільськогосподарської продукції країни. Разом з тим, частка особистих господарств у виробництві картоплі, овочів, м'яса, молока становила 70–98%, але товарність у них низька – на рівні 5–15%. Така ситуація спричинена тим, що, по-перше, особисте господарство по суті функціонує для задоволення власних потреб. По-друге, осторонь цих процесів стоять агроторгові доми, однією з функцій яких є заготівля надлишку аграрної продукції в господарствах населення і спрямування її на переробку. По-третє, переробні підприємства з різних причин не зовсім зацікавлені у заготівлі сировини в селянських дворах, у своїй більшості вони дистанціювалися від головного в нинішніх умовах виробника сільськогосподарської сировини.

Майже кожна родина на селі має свою ділянку землі, на якій вона вирощує необхідні для себе продукти харчування: картоплю, овочі, кормові культури для худоби, плодово-ягідні культури тощо. Це є важливим соціально-економічним фактором, за рахунок якого збільшується частка сільськогосподар-

ської продукції, а особисті господарства стають істотним джерелом для більш повного задоволення потреби сільського й міського населення в продуктах харчування.

Економічна сталість господарств населення (а вони з року в рік нарощують виробництво) визначається тим, що завдяки різниці в галузевій структурі й спеціалізації виробництва вони не конкурують з великими сільськогосподарськими підприємствами. Склалася ситуація, за якої особисті господарства збільшують виробництво саме тієї продукції, яка скорочується в аграрних підприємствах [2]. Останні дедалі більше спеціалізуються на товарному виробництві зернових, насінні соняшнику, цукрових буряків, тоді як індивідуальні товаровиробники нарощують виробництво картоплі, овочів, м'яса і молока. Зауважимо, що господарства населення не тільки певною мірою вивільняють суспільне виробництво від витрат на обробку деяких видів продукції (насамперед, трудомістких), але й від транспортних витрат на перевезення продовольства, необхідності утримання торгівельних приміщень й устаткування для реалізації продукції.

4) Господарства населення виступають відчутним компенсатором і стабілізуючим фактором зайнятості сільського населення. Значна кількість дослідників відмічає, що в ході аграрних перетворень не було приділено належної уваги соціальним проблемам села. Досить детально прорахували, як і куди передати земельні та майнові паї, а система упереджуючих заходів щодо запобігання безробіттю на селі не стала основною складовою проектів реформування колективних підприємств.

5) Господарства населення забезпечують додатковий заробіток переважній частині сільського населення. Особисте господарство в сучасних умовах необхідно не тільки для сільських трудових колективів, але й для кожної окремої родини, що проживає на селі. В деяких випадках, не маючи змоги працевлаштуватися в сільськогосподарських підприємствах, селяни дедалі частіше вдаються до створення особистого господарства та одержання доходу, який, за деякими оцінками, перевищує рівень заробітної плати в сільськогосподарських підприємствах. Господарства населення істотно підвищують рівень доходів сільського насе-

лення, наближаючи його до міського. Ця сторона сільського життя особливо важлива для багатодітних родин. Так, можливість забезпечити за рахунок додаткової праці в особистому господарстві свою родину і, насамперед, дітей високоякісними продуктами, повніше задовольнити потреби родини, в ряді випадків є мотивом переселення багатодітних родин міських жителів у село.

Ведення особистого господарства є також джерелом поповнення бюджету і для тих родин, які одержують за свою кваліфіковану працю значні доходи від суспільного виробництва за наявності порівняно невеликої чисельності родини.

Істотно на розвиток господарства населення впливає рівень оплати праці працівників суспільного виробництва. У минулому, при значно меншому, порівняно з робітниками та службовцями міста, рівні доходів особисте господарство було для жителів села засобом не тільки задоволення потреб у продовольстві, але й досить важливим джерелом коштів.

Зараз розмір оплати праці значно зріс. У зв'язку з цим, виробництво продукції господарствами населення як засіб одержання грошового доходу для більшості сільських жителів стало відігравати значно меншу роль.

Підвищення державних закупівельних цін, насамперед на м'ясо й молоко, в разі поліпшення організації закупівель призвело до збільшення їх виробництва й продажу. Водночас, в разі зростання попиту на продукти тваринництва і рослинництва їх реалізація на ринку усе ще залишається більш вигідною, чим продаж державі. Це також стає одним зі способів збільшення реального бюджету родини.

6) За допомогою діяльності в господарствах населення більшість селян самостійно забезпечують собі певний соціальний захист (зокрема, в плані освіти, лікування тощо) в перехідний період, поки на селі не розвинеться відповідна виробнича і обслуговуюча інфраструктура. Взагалі, необхідно відмітити, що всезростаючий вплив на господарства населення має зміна сільського побуту, пов'язана зі зміцненням і благоустроєм сільських населених пунктів. Структурні трансформації та реформування майнових відносин у АПК суттєво змінили економічні засади функціонування соціальної

сфери села. Передача об'єктів соціального призначення на баланс гостродефіцитних місцевих бюджетів та відсутність чітких перспектив навіть мінімального фінансування спричинили згорання їхньої мережі, негативно позначилися на обсягах і якості обслуговування населення [5]. Незадовільною залишається територіальна організація соціальної інфраструктури. Незважаючи на скорочення потреб більшості селян до найнеобхідніших, спостерігається незбалансованість між асортиментом запропонованих послуг та платоспроможним попитом на них, що не дивно з огляду на рівень зношеності та інші характеристики матеріально-технічної бази соціальної сфери. Проте не можна не відмітити, що у сучасних великих селищах створюються більш сприятливі умови для всебічної допомоги особистому господарству з боку суспільного – оранка городів, підвіз кормів, організація закупівлі продукції [3].

7) Господарства населення виконують властиві лише їм економічні та соціальні функції щодо створення умов для продуктивної зайнятості, розширеного відтворення трудових ресурсів, задоволення матеріальних, духовних та інших потреб членів сім'ї та суспільства в цілому. Наголосимо, що останнім часом активно відбувається диверсифікація діяльності в господарствах населення, зокрема, отримують розвиток такі напрямки діяльності, як агротуризм і зелений туризм. Агротуризм розглядають як туристичну діяльність, що є профілюючою в певному сільськогосподарському середовищі [1]. Агротуризм має свою специфіку, яка полягає у мінімізації витрат, перш за все, на харчування та проживання у сільській місцевості (майже у 2-2,5 рази). Крім того, відкриваються значні можливості ознайомлення широких верств населення, до речі, соціально незахищених (студентів, учнів-старшокласників, пенсіонерів тощо), з природно-туристичним і культурно-історичним потенціалом країни або місцевості у вільний від агропраці час. Перебування у селянському господарстві, в іншому менш техногенно-навантаженому середовищі заспокійливо впливає на жителя агломерацій, забезпечуючи його новими враженнями, чистим повітрям, натуральною домашньою їжею, спілкуванням з тваринами тощо.

До видів аграрного туризму найчастіше відносять збирання овочів і фруктів, лікарських рослин, дарів лісу, розведення дичини як у вольєрах, так і у мисливських угіддях, конярство і кінні мандрівки, риборозведення і рибальство та інші. До речі, такі види промислів приносять чималі доходи, адже рівень їх рентабельності становить понад 50%. Зауважимо також, що розвиток агротуризму не потребує великих капіталовкладень і може бути альтернативою іншим видам туризму. Його розвиток допоможе підвищити зайнятість сільського населення, призупинить відтік молоді у міста, розширить рекреаційні можливості та покращить соціально-економічні умови в районі, підвищить рекреаційно-туристичну забезпеченість деяких верств міського населення.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, існує чимало поглядів стосовно позитивів і негативів стрімкого розвитку господарств населення, їхньої ролі у соціально-економічному розвитку сільської місцевості. Дійсно, великі сільськогосподарські підприємства мають можливість виробляти переважну частину зернових і зернобобових культур, соняшнику, цукрових буряків, інших стратегічно важливих видів сільськогосподарської продукції, максимально механізувати ручну працю працівників тощо. Проте неабиякі переваги мають і особисті господарства, а саме: високу мотивацію до праці, відчутне скорочення виробничих витрат, забезпечення прибуткового виробництва трудомісткої сільськогосподарської продукції, і, в першу чергу, продукції тваринництва, птахівництва, овочів і т.д. Необхідно акцентувати, що головне полягає в тому, що господарства населення не тільки дають змогу значно пом'якшити проблему зайнятості сільського населення і запобігають стрімкому зниженню рівня життя сільських жителів, але й виконують важливі економічні функції, приймаючи участь у суспільному поділі праці в аграрному секторі економіки.

В сучасних умовах розвитку аграрного сектору економіки проблема малих форм господарювання на селі настільки складна і суперечлива, що дуже складно, на наш погляд, давати певні прогнози подальшого

розвитку господарств населення. Разом з тим, не викликає сумніву твердження про те, що під час таких прогнозів важливе значення має врахування регіональних відмінностей функціонування господарств населення – це положення знаходить підтримку і у економістів-аграрників.

Вважаємо, що можливі декілька варіантів розвитку особистих господарств залежно від їх типу та державної політики у сфері агропромислового виробництва. Разом з тим, акцентуємо, що, незважаючи на невизначеність ситуації щодо подальшого розвитку господарств населення, ці форми господарювання є носіями складних економічних, соціально-психологічних, моральних та інших відносин, тому оцінка доцільності їх створення, діяльності та перспектив розвитку тільки з економічної точки зору неприпустима. З позицій еколого-економічної доцільності ми вважаємо найбільш оптимальною концепцію «двохвекторного розвитку» аграрних господарств, за якою доцільно підтримувати як велике товарне

виробництво, так і дрібні господарства споживчо-товарного типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богадьорова Л.М. Шляхи удосконалення функціонування особистих господарств населення / Л.М. Богадьорова // *Культура народів Причорномор'я*. – 2008. – № 147. – С. 119–127.
2. Комліченко О.О. Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування особистих господарств населення / О.О. Комліченко // К.: ІАЕ УААН, 2003. – 118 с.
3. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК : міжнар. наук.-виробн. журнал*. – 2010. – № 9. – С. 5.
4. Прокопа І.В. Інтеграція товарних селянських господарств у ринкову систему функціонування аграрного сектору: загальні засади та першочергові кроки / І.В. Прокопа // *Економіка АПК*. – 2013. – № 10. – С. 16–23.
5. Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2014 році: доповідь Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.